

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE ORDUNUN SAĞLIK HİZMETLERİNİ YAPILANDIRMA ÇABALARI

İsmail EFE*

ÖZ

Osmanlı Ordusu'nda sağlık hizmetlerini Batılı anlamda modernleştirme işi ilk defa Sultan II. Mahmut döneminde ele alınmıştır. Tıphane'nin açılmasından sonra ordu hizmetinde bu mektepten yetişen tabipler istihdam edilmeye başlanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'nda ordunun sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan kötü manzara karşısında acil düzenlemeler yapılmıştır. II. Meşrutiyet ilan edildiğinde ordunun sağlık hizmetleri, Erkan-ı Harbiye Nezareti teşkilatında yer alan Sıhhiye Dairesi'nin idaresinde bulunuyordu. 10 Mart 1909 tarihinde kabul edilen "Memurin-i Sıhhiye-i Askeriye Nizamnamesi" ile ordunun insan ve hayvan kaynağının sağlık hizmetleri esaslı bir şekilde teşkilatlandırıldı. 11 Temmuz 1911 tarihinde yayımlanan "Askerî Teşkilat Sıhhiye-i Baytariyye Nizamnamesi" ile baytar sıhhiye heyetinin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. 7 Şubat 1912 tarihinde ise Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin görevleri yeniden tespit edilmiştir. Ordu sağlık hizmetleri konusunda ihtiyaca göre sürekli yeni düzenlemelerin yapılmış, kanun ve nizamnameler çıkarılmıştır. Ordu sağlık hizmetleri teşkilat ve işleyiş olarak iyi olmasına rağmen, salgın hastalıklar, maddi nedenler ve tıbbi malzeme eksikliklerinden dolayı yetersiz kalmıştır. Balkan ve I. Dünya Savaşı'nda verilen kayıpların büyük bir kısmı ilaç ve tıbbi malzeme yetersizliğinden ve de salgın hastalıklardan kaynaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Meşrutiyet Dönemi, Ordu Sağlık Hizmetleri, Sıhhiye Dairesi, Veteriner Hizmetleri, Sıhhiye Hizmetleri.

RESTRUCTURING HEALTH SERVICES IN THE OTTOMAN ARMY DURING THE SECOND CONSTITUTION PERIOD

ABSTRACT

The issue of healthcare services in the Ottoman Army was seriously first addressed by Sultan II. It was handled during the Mahmut period. After the Medical Center was opened, physicians from this school started to be employed in the army service. Emergency arrangements were made in the face of the bad situation in the health services of the army in the 1877-1878 Ottoman-Russian War and the 1897 Ottoman-Greek War. II. When the Constitutional Monarchy was declared, the health services of the army were under the administration of the Sıhhiye Department within the Erkan-ı Harbiye Ministry organization. Health services of the human and animal resources of the army were essentially organized with the "Civil Service Regulations" adopted on March 10, 1909. With the "Military Organization Sıhhiye-i Baytariyye Regulations" published on 11 July 1911, the duties and authorities of the Baytar Sanitary Committee were reorganized. On February 7, 1912, the duties of the Ministry of War Health Department were re-determined. New regulations were constantly made, laws and regulations were enacted regarding army health services. Although the military health services were well organized and functioning, they were inadequate due to epidemics, financial reasons and medical supplies. Most of the losses in the Balkan and World War I resulted from insufficient medicine and medical supplies and epidemic diseases.

Keywords: II. Constitutional Period, Army's Health Services, Sanitary Department, Veterinary Services, Sanitary Services.

Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi: 04.02.2021; Yayına Kabul Tarihi: 15.04.2021

* Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, KIRIKKALE; ORCID: 0000-0002-8958-6604, E-posta: efe5772@gmail.com

Giriş

Bütün ordular için sahip oldukları insan ve hayvan kaynağının sağlıklarını muhafaza etmek, onları iyi bir şekilde besleyerek ordunun muharebe gücünü artırmak hayati öneme sahiptir. Yine muharebelerde yaralanan veya hastalanan insan ve hayvanların tedavi edilmesi de son derece önemlidir. İşte bütün bu önemli işler ordularda bulunan sağlık hizmetleri sınıfının görevleri arasında yer almaktadır (TSKT, 1996, s. 149, 282). Osmanlı Ordusunda sağlık hizmetleri meselesi modernleştirme yönünden ilk defa Sultan II. Mahmut döneminde ele alınmıştır. Dönemin Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi, yeni kurulan Âsâkir-i Mansure Ordusu'nun tabip ihtiyacını karşılamak üzere bir tıp mektebinin açılması yönünde padişaha teklifte bulunmuştur. Teklifi uygun bulan Sultan II. Mahmut'un emri ile dört yıllık eğitim süresinde modern tıp eğitimi verecek olan Tıphane açılmıştır. Tıphanenin açılmasından sonra ordu hizmetinde bu mektepten yetişen tabipler istihdam edilmeye başlanmıştır. 1827 senesi Şubat, Mart ayları içinde Tıbbiye Mektebi'nin açılması üzerine kapatılan Tıphane, daha sonra Harbiye Nezareti'ne bağlı bir kurum olarak yeniden açılmıştır. Amacı, ordunun ihtiyaç duyduğu Müslüman tabipleri yetiştirmek olduğundan, ilk başlarda Müslüman olmayanlar mektebe alınmıyordu. Ancak Tanzimat'ın ilanından sonra Müslim Gayr-i Müslim tebanın eşit haklara sahip vatandaşlar hâline gelmesi ile gayrimüslimler de bu mektebe alınmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemde Haydarpaşa Askerî Hastanesi'nin ameliyat ve tatbikat mektebinin açılmasıyla, tıp tahsilini bitirenlere burada iki yıl ameliyat ve uygulama eğitimi verilmeye başlanmıştır (Şakir, 1957, s. 44-45).

Sultan Abdülaziz devrinde, askerin sağlık hizmetleri için ihtiyaç duyulan tabiplerin yetiştirilmesi hususunda tıbbiye eğitimine daha fazla önem verilmeye başlanmıştır. Tıbbiye'ye Müslim ve Gayrimüslim tebaadan öğrencilerin kabul edilmesiyle, hem sayısal olarak hem de kalite bakımından ilerleme kaydedilmiştir (TV, 10 Şubat 1868, No: 924). Sultan Abdülaziz döneminde sağlık alanında önemli işler yapılmış olmasına rağmen, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında sağlık hizmetleri alanında ciddi eksiklikler olduğu görülmüştür. Bu dönemde sağlık personeli olarak alay ve taburlarda birer tabip, cerrah ve eczacı kadrosu bulunmaktaydı. Fakat redif ve müstahfız taburlarında sıhhiye memurları bulunmuyordu. Savaş sırasında ortaya çıkan ordudaki sağlık hizmetleri eksikliğini giderebilmek için anlaşmalı olarak Macar, Avusturyalı ve İngiliz hekimler ordu hizmetine alınmıştır (Özbay, 1976, s. 44-60). Ordunun sağlık hizmetlerindeki sorun sadece hekim eksiliğinden ibaret değildi. Bu alanda önemli sorunlardan biri de tedavi için ihtiyaç duyulan tıbbi malzeme ve ilaç yetersizliğiydi. Avrupalı devletlerin ordularında uzun zamandan beri kullanılmakta olan narkoz ve uyuşturucu gibi ilaçlar Osmanlı ordusunda yok denecek kadar azdı. Bu nedenlerle ameliyatların çoğu ilkel yöntemlerle yapılmaktaydı. Ordunun sağlık hizmetleri her açıdan yetersiz, düzensiz bir durumda bulunduğu gibi hastanelerde tıbbi cihazlar yok raddesindeydi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi sırasında askerin sağlık hizmetleri konusundaki ihtiyaçları büyük ölçüde Hilal-ı Ahmar Cemiyeti'nin desteği sayesinde karşılanabildiği görülmüştür. Savaşta yaşanan aksaklıklar savaş sonrasında unutulmuş, gerekli dersler çıkartılıp tedbir alınmamıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde sağlık hizmetleri konusunda yaşanan sorunlar 1897 yılındaki Türk-Yunan Harbi'nde yeniden baş göstermiştir (Uçar vd. 2012, s. 109-110).

Türk-Yunan Harbi'nde sağlık hizmetlerinin yetersizliği konusunda ortaya çıkan manzara, gerekli düzenlemelerin acilen yapılması zaruretini ortaya koymuştur. Ordunun sağlık hizmetleri için ihtiyaç duyulan personeli günün şartlarına uygun olarak yetiştirmek üzere 30 Aralık 1899 tarihinde, Almanya'dan getirilen Dr. Robert Rieder ve Dr. Deyeke tarafından İstanbul Sarayburnu'nda Gülhane Seririyat Hastanesi açılmıştır. Bu hastane açıldıktan sonra, kıta görevine gidecek olan asker hekimler, gitmeden önce burada hasta bakımı ve hastane yönetimi konularında uygulama eğitimi almaya başlamışlardır. Ayrıca, hastane binasının içinde bir bölümde, ordu ihtiyacı olan sargı bezi ve pansuman

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

malzemeleri de üretilmeye başlanmıştır (Uçar vd. 2012, s. 111-112). Bu yıllarda Rieder Paşa'nın öncülüğünde tıp eğitiminin ıslahı ve geliştirilmesi noktasında önemli atılımlar gerçekleşmiştir. Bir taraftan Türkiye'ye Alman uzmanlar getirilirken diğer taraftan da Almanya'ya tıp eğitimi almak üzere öğrenciler gönderilmiştir. Almanya'daki eğitimlerini tamamlayıp geri dönen öğrenciler, Osmanlı'da tıp eğitimi ve pratiğinin yerleşmesinde önemli katkılar sağlamıştır (Ergin, 1977, s. 1202).

Osmanlı tıp sistemindeki Alman etkisi, Sultan II. Abdülhamit döneminden sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Almanya'dan getirilen uzmanlardan Weiting Paşa tarafından "Encümen-i Tıbb-i Askerî" meclisi kurulmuştur. Alman uzmanlardan bir başkası olan Folbrecht, 365.000 altın liralık malzemeyle hastanelerde birer laboratuvar, kışlalarda ise birer revir kurmuştur (Uzel, 1989, s. 208-209). Bu çalışmalar sayesinde, her ne kadar Avrupa ülkeleri ile kıyaslanacak durumda olmasa da, ordunun sağlık hizmetleri hususunda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir.

Meşrutiyetin İlanından Müfettişlik Teşkilatına Orduda Sağlık Hizmetleri

Meşrutiyetin ilan edildiği 1908 yılında ordu sağlık hizmetlerinin en üst yönetim birimi Sıhhiye Dairesi idi. İki şubesi bulunan daire, Erkan-ı Harbiye Nezareti teşkilatı içinde yer almaktaydı. Dairenin İkinci şubesine bağlı Umur-ı Sıhhiye-i İnsaniye, Umur-ı Sıhhiye-i Hayvaniye Teftiş komisyonları ile Ecza Müfettişleri yer almaktaydı (Salname-i Askerî, 1324, s. 3). II. Meşrutiyet döneminde Tıp Mektebi başkanlığı görevinde bulunan Cemil Paşa'nın (Topuzlu) gayretleriyle tıp alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Özellikle işini hakkıyla yapmayan yüksek maaşlı ve rütbeli 185 muallimin işine son verilmiştir. Askerî Tıbbiye ve Mülki Tıbbiye okulları, Tıp Fakültesi adı altında birleştirilmiştir. Okulun ve bağlı hastanelerin ilkel yapısı değiştirilmiş ve hastanelerdeki yatak sayısı 250'ye çıkarılmıştır. İki adet olan mikroskoplara 200 adet daha eklenerek teorik bilginin pratik bilgiyle dönüştürülmesinin yolu açılmıştır. Sağlık hizmetleri alanında ihtiyaç duyulan dışçilerin yetiştirilmesi amacıyla Dışçi Mektebi açılmıştır (Topuzlu, 1982, s. 91-98).

Bu dönemde ordunun sağlık hizmetlerinin temini ve planlanması hususunda önemli adımlar atılmıştır. Meclis-i Mebusan'da 10 Mart 1909 tarihinde kabul edilen "Memurin-i Sıhhiye-i Askerîye Nizamnamesi" ile ordunun sıhhiye hizmetleri esaslı bir şekilde teşkilatlandırılmıştır. Bu teşkilat ile sıhhiye heyetinin mertebe ve unvanları ile muadili oldukları askerî rütbelere düzenlenmiştir (MMZC, 1982, s.446). Nizamname ile bütün sıhhiye heyeti mensuplarının sahip oldukları mertebe ve unvana göre askerî rütbeye tekabül eden üniformaları giymeleri kuralı getirilmiştir. Ordunun sıhhiye teşkilatında yer alan muhtelif tabip sınıfının mertebe, unvan, askerî rütbe muadilleri ve istihdam mahalleri şu şekilde olmuştur:

Sıhhiye Müfettişi: Ferik (Tümgeneral) rütbesinde bulunacak olan Sıhhiye Müfettişi, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin ve Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu'nun reisi olacak.

Ordu Ser-Tabibi: Liva (Tuğgeneral) rütbesine sahip olacak, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi ikinci reisi olup, her orduda Livar rütbesinde birer Ser-Tabip bulunacak. Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu'nu üyeliği, Mekteb-i Tıbbiye Nazırlığı gibi görevler de uhdesine bulunacak.

Ser-Tabip: Miralay (Albay) rütbesine sahip olacak, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nde Birinci ve İkinci Şube Müdürlüğü, Levazım Dairesi İkinci Şube Müdürlüğünde bulunacaklar. Ayrıca, Piyade Nizamiye fıkralarında birer Ser-Tabip, Ordu Merkez Hastanelerinde birinci tabip, 750-1.000 yataklı hastanelerin birinci tabibi olacaklar. Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu'nda da üye olarak iki Ser-Tabip bulunacak.

Tabib-i Evvel: Kaymakam (Yarbay) rütbesine sahip olacak olan Tabib-i Evveler, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Birinci ve İkinci Şubesinde, Levazım Dairesi Üçüncü Şubesi'nde müdür muavini olacaklar. Ayrıca, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane'de birinci tabip, Ecza Medharı Müdürü, Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu'nda dört üye, Tophane-i Âmire'de birinci tabip, 750-1.000 yataklı hastanelerin ikinci tabibi ve 250-500 yataklı hastanelerin birinci tabibi olacaklar.

Tabib-i Sâni: Binbaşı rütbesine sahip olacak olan Tabib-i Saniler, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishane'de ikinci tabip, sunûf-ı muhtelif alaylarının birinci taburlarının, Hademe ve Muzika-i Hümayûn, Kuleli İdadisi tabipliği görevleri arasında bulunacak. Ayrıca, Ecza Medharı Kimyager Tabibi, Feshane ve Tahniyeye birer tabip, Çifteler Çiftliği Remont Alayı'nın birinci tabibi, 250'den aşağı yataklı bil-umûm hastanelerin birinci tabibi, 250-500 yataklı hastanelerin birinci tabip muavini, 750-1.000 yataklı bi'l-umûm hastanelerde dörder tabib-i sani bulunacak. Levazım Dairesi Teftiş ve Muayene Komisyonu'nda iki, Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu'nda üye olarak dört tabib-i sani yer alacak.

Tabip Muavin-i Evveli: Yüzbaşı rütbesine haiz olacak olan birinci tabip yardımcısı, Sunûf-ı Muhtelif alaylarının birinci taburu dışında kalan bütün taburların sorumlu tabibi olacak. Taşra Mektep-i İdadisinin tabibi, Çifteler Çiftliği haricindeki diğer çiftlikât-ı askeriyede tabip, bil-umûm hastanelere her 30 yatak için birinci tabibin yanı sıra birer tabip olarak, birinci tabip muavini bulunmasına karar verilmiştir.

Tabip Muavin-i Sâni: Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesine sahip olacak olan tabip ikinci yardımcısı, ihtiyaç oranında Sürre Tabibi olarak görevlendirilecek. Ayrıca, Feshane'ye, İzmit Fabrikasına, Muzika-i Hümayuna, Mekteb-i Harbiye ve Mühendishaneye ve Kuleli İdadisine, Çifteler Çiftliğine, Süvari Topçu Taburuna, Cebel Topçu Taburuna, Şimendifer Taburuna birer tabip muavin-i sanisi, tabip olarak görevlendirilecek (MMZC. C.1, D.2, 1985, s. 446-447).

Meclis-i Mebusan'da 10 Mart 1909'da kabul edilen sıhhiye teşkilatında bulunan muhtelif eczacı sınıfının mertebeleri, unvan ve istihdam mahalleri ise şu şekilde tespit edildi (MMZC. C.1, D.2, 1985, s. 448-450):

Eczacı Müfettişi: Kaymakam (Yarbay) rütbesine sahip olacak olan eczacı müfettişleri, Umur-ı İspençiyariyye Fen Komisyonunun Reisi, Ordu Merkez Hastaneleri ve 750-1.000 yataklı hastanelerin baş eczacısı olacak.

Ser-Eczacı: Binbaşı rütbesinde, Nizamiye Piyade Fırkaları merkez hastahanelerinde birer Ser-Eczacı, Umur-ı İspençiyariyye Fen Komisyonu'nda bir üye, 750-1.000 yataklı hastahanelerde ise Ser-Eczacı Muavini olarak bulunacak.

Ser-Eczacı Muavini: Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) rütbesinde bulunacak, Umuru İspençiyariyye Komisyonu'nu ve Levazım Dairesi Teftiş ve Muayene birimi üyesi olacak. Tophane, Mühendishane, Mekteb-i Harbiye'ye, 250-500 yataklı hastanelerde birer, 750-1.000 yataklı hastanelerde dörder Ser-Eczacı Muavini, Ser-Eczacı olarak verilecek. Dersaadet Ecza Ambarında bir Kimyager Eczacı bulunacak.

Eczacı: Yüzbaşı rütbesine sahip olup, Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu ve istatistik kısmında üye olarak bir eczacı bulunacak. Ayrıca, muhtelif sınıflarda Ser-Eczacı, Dersaadet Ecza Medharı Ambar Refiki Memuru olarak bir eczacı yer alacak.

Eczacı Muavini: Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) rütbesinde bulunup Mekteb-i Harbiye ve Mühendishanenin Ser-Eczacısı, Hademe ve Muzika-i Hümayun Eczacısı, 350 den aşağı yataklı bi'l-umûm hastanelerin Ser-Eczacı Muavini olacak. 750-1.000 yataklı bi'l-umûm hastanelerde sıra eczacısı olarak dört eczacı muavini bulunacak. Ordu merkeziyle,

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

Tophane ve müstakil firkalar ecza medharlarından Ser-Eczacılar refakatine birer eczacı verilecek.

Eczacı Namzedi: Mülazım-ı Sani (Teğmen) rütbesine sahip olacak olan eczacı namzedi, Sınıf-ı Muhtelif Alaylarının diğer taburları, Dersaadet ve Taşra Mekteb-i İdadisi, Askerî Çiftliklerin eczacısı olacak. Ayrıca, bil-umûm hastanelerde baş eczacı ve baş eczacı muavininden başka her 60 hastaya bir hesabıyla sıra eczacısı olarak eczacı namzedi verilecek. Süvari Topçu Taburları, Cebel Topçu Taburuna ve Şimendifer Taburuna birer eczacı namzedinin, eczacı olarak verilmesi kararlaştırılmıştır.

Heyet-i Sıhhiye-i Askeriyenin rütbe ve unvanlarının tahviline dair Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Dairesi'nce tanzim edilen kanun layihası Harbiye Nezareti tarafından Sadarete gönderilmiştir. Sadarete gelen kanun layihası Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa tarafından, tetkik ve tasdik olunmak üzere 21 Kasım 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan'a havale edilmiştir. Askerî Sıhhiye Heyeti'ni teşkil eden bi'l-cümle tabip, eczacı, cerrah ve baytarların bazı düveli muazzama ordularında olduğu gibi rütbe ve unvanlarının değiştirilmesine karar verilmiştir. Sıhhiyenin en üst yönetim birimi olan Sıhhiye Dairesi Riyaseti ve Umur-ı Tıbbiye Fen Komisyonu Riyaseti için feriklik rütbesi muadil olarak kabul edilmiştir. Sıhhiye Müfettişi ve ordularda bulunan sıhhiye heyetinin mercii olan Memur-ı Sıhhiye, mirliya rütbesi muadili olarak ön görülmüştür. Ordu sertabibi ve eczacı sınıfı için en büyük rütbenin miralay, Eczacı Müfettişi ve baytar sınıfı için en büyük rütbenin mirliya muadili olması uygun bulunmuştur. Baytar Müfettişi ve bu iki sınıftan ordularda bulunacakların en büyük rütbelerinin eczacılarda Ser-Eczacı, baytarlarda ise Ordu Sertabibi unvanlarına haiz olması kararlaştırılmıştır (MMZC. C.1, D.2, 1985, s. 443).

7 Eylül 1910 tarihinde yayımlanan "Teşkilat-ı Sıhhiye-i Askerîye Nizamnamesi" ile Osmanlı Ordusu'nda sıhhiye hizmetleri, köklü bir değişiklikle yeniden teşkilatlandırılmıştır. Ordu ve donanmanın sıhhiye heyeti, zabıt rütbesine sahip tabip ve eczacılar, sıhhiye zabitanı vazifesinde istihdam olunanlar (cerrah ve tımarcılar da buna dâhil), sıhhiye efradı ve askerî hasta bakıcılardan teşekkül etmiştir. Osmanlı Ordusu Sıhhiye Heyeti Reisinin Harbiye Nezareti'nde Ferik rütbesinde bir tabip olmasına karar verilmiştir (Düstur C.2, 1330, s. 676). Her orduda Liva rütbesinde bir Ordu Sıhhiye Müfettişi, her kolorduda Miralay rütbesinde bir Kolordu Baş-Tabibi, her firkaya Kaymakam veya Miralay rütbesinde bir Fırka Baş-Tabibi, her alaya Binbaşı veya Kaymakam rütbesinde bir Tabib-i-Evvel tayin edilmesine karar verilmiştir (TV, 3 Teşrinisani 1326, No: 675).

Sıhhiye zabitanı ihtiyacının öncelikle Askerî Tıbbiye Mektebi'nden tabip mülazım-ı evvelik diploması alan hekimlerden karşılanmasına, bunların yeterli olmadığı durumlarda ise orduya muvazaflık hizmetini ifa etmek üzere katılmış olan sivil hekimlerden ikmal edilmesi uygun görülmüştür (Düstur C. 2, 1330, s. 677). Seferberlik hâlinde, ihtiyat tabiplerinin yeterli olmadığı durumlarda, altı ay süreyle askerlik hizmetini ifa eden fakülte öğrencilerinden 7. Sömestriyi tamamlayanların tabip muavini (Mülazım-ı Sani) olarak, henüz 7. Sömestriyi tamamlamamış olanların ise sıhhiye küçük zabitanı olarak görevlendirilebilmelerine karar verilmiştir (TV, 4 Teşrinisani 1326, No: 676).

Sıhhiyeye mahsus bir sınıfı teşkil eden sıhhiye efradının seçimi şu şekilde olacaktır: efradın firkalara tayin ve dağıtımı ile kayıt ve sicil işlemleri kolordu baştabibi tarafından icra edilecek. Barış dönemlerinde sıhhiye efradı askerî ve merkez hastaneleri ile kıtaatı askeriyenin sağlık hizmetleri, sıhhiye depoları ve sağlık hizmetleri ile ilgili diğer görevlerde istihdam olunacak. Harp dönemlerinde ise, bu görevlerinin yanı sıra, seyyar hastaneler ve menzil sağlık hizmetlerinde görev ifa edecekler. Sıhhiye efradı silâh altında en azından bi'l-fiil altı ay talim ve terbiye görmüş, gerekli bilgiye haiz bulunanlar arasından seçilecektir (TV, 5 Teşrinisani 1326, No: 677; Düstur C. 2, 1330, s. 681-683).

Ordunun bi'l-umûm sağlık hizmetlerinin idaresinden Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi sorumludur. 1911 yılında bu daireye askerî hastanelerdeki sağlık hizmetlerinin tanzimi, yeni ihtiyat hastanelerinin teşkili, muharip ordunun sağlıkla ilgili malzemelerinin tedariki gibi görevlerde verilmiştir. Hastanelerin sağlık teçhizatlarının temini ile sağlıkla ilgili nakliye araçlarının temini gibi hususlar da Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin sorumluluğuna verilmiştir (ATASE. F:002, 25 Kânunusani 1327; Düstur C. 3, 1330, s. 714).

Müfettişlik Teşkilatının Teşkilinden I. Dünya Savaşı'na Ordu Sağlık Hizmetleri

1910 yılında kabul edilen "Devlet-i Aliye-i Osmaniyeye Ordusu'nun Teşkilât-ı Esâsiyye Nizamnamesi" ile Osmanlı ordusunda müfettişlik teşkilatına geçilmesine karar verilince, ordunun bütün sınıf ve birimlerinde müfettişlik teşkilatının kurulmasına başlanmıştır (BOA, 8 Şubat 1326, No: 2779; BOA, 13 Şubat 1326, No: 6346; Devlet-i Aliye-i Osmaniyeye, 1326, s. 2). Bu anlayış doğrultusunda, 10 Ağustos 1911 tarihinde Ordu Sıhhiye Müfettişleri ve Kolordu, Fırka ve Kıtaat Etıbba vazifesini belirleyen nizamname yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Düstur C. 3, 1330, s. 714). Nizamnameye göre ülkede, İstanbul ve Çanakkale civarı başta olmak üzere Anadolu'da bulunan askerî hastanelerdeki sağlık hizmetlerinin tanziminden, birinci derecede Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi sorumlu tutulmuştur. Bununla birlikte, ülkede yeniden ihtiyat hastanelerinin açılması, hastanelerde bulunan yaralı ve hastaların başka il kıtalarına veya malulen memleketlerine gönderilmesi yetkisi de bu daireye verilmiştir. Hâlihazırda tevkifte bulunan kıtaattaki sağlık hizmetleri ve ordunun sağlık malzemesinin temininin icrası da birinci derecede Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne bırakılmıştır (ATASE. F: 002, 25 Kânunusani 1327).

10 Ağustos 1911 tarihli düzenleme ile Ordu Sıhhiye Müfettişi, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nden sonra ilk büyük sıhhiye kademesi olmuştur. Ordu Sıhhiye Müfettişi, hem Sıhhiye Reisinin hem de mensup olduğu müfettişliğin maiyeti konumuna gelmiştir. Ordu Sıhhiye Müfettişliği Teşkilatında; mirliya rütbesinde 1 Ordu Sıhhiye Müfettişi, yüzbaşı rütbesinde 1 tabip, yazıcı kadrosunda ise 2 sıhhiye küçük zabiti bulunacaktır. Kolordu Sıhhiye Teşkilatı kadrosunda; miralay rütbesine haiz 1 baştabip, kıdemli yüzbaşı rütbesinde 1 tabip ve 2 sıhhiye küçük zabiti bulunuyordu. Ayrıca baş eczacı, kimyager, bakteriyolog, işinin ehli memur ve uzmanlar ile merkez hastanesi tabibi, kolordu baştabipliğinin maiyetini teşkil ediyordu.

Ordu Sıhhiye Müfettişleri, ordunun sağlıkla ilgili hizmet, teçhizat ve müesseseleri teftiş etmek, bütün hizmet şubelerine nezaret etmek ve teftiş raporlarını Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne göndermekle yükümlüydü. Ordu Sıhhiye Müfettişi, her sene icra edeceği dönem sonu teftişinin sonuçlarını gözlemleriyle birlikte Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne gönderecekti. Ayrıca, gelecek sene için icap eden ıslahat ve yenilenmelerle ilgili görüşünü, o seneye ait bütçenin hazırlanmasını dikkate alarak, Temmuz ayı bitmeden Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne bildirecekti. Sıhhiye Müfettişleri, kendilerine Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nce tevdi' olunan hususlar hakkında icap edenleri ifa ederek, sonucunu kendi görüşleriyle birlikte Sıhhiye Dairesine bildirmekle mükellefti. Müfettişler teftiş seyahatleri sırasında muvazzaf zabitan, memurlar, sıhhiye efradı ve talime davet edilen sıhhiye ihtiyat zabitan ve efradının ilmî kabiliyet ve uygulamalarının harp şartlarına uygun olup olmadığı açısından denetleyecek. Bunun yanı sıra Sıhhiye Müfettişleri, ordu hizmetine alınacak veya emekli ya da ihraç edilecek olanların muayene işlemlerini de ifa edecektir (Düstur C. 3, 1330, s. 714-717; TV, 17 Ağustos 1327, No: 913).

Kolordu teşkilatında sağlık hizmetlerinin en üst idare mevkiinde bulunan kolordu baştabibi, kolordunun sağlıkla ilgili bütün hususlarında ordu kumandanının müşaviri ve uygulayıcısı konumundaydı. Barış dönemlerinde kolordu baştabibinin en önemli görevi, askerî sağlığını muhafaza, hastanelerin hizmetini kaliteli bir şekilde icra etmeleri için gerekli olan teşkilat ve tertibatı noksansız olarak temin etmektir. Kolorduya mensup bütün

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

sıhhiye heyetinin reisi olan kolordu baştabibi, idaresi altında bulunan personelin mevkilerini ve rütbelerini nazar-ı dikkate almak kaydıyla, kolordu kumandanının da oluruyla geçici olarak görevden alma veya herhangi birine özel bir görev verme yetkisine sahiptir.

Kaymakam veya mirliya rütbesine sahip olan fırka baştabibi, mensup olduğu fırka kumandanının emri ile bulunduğu fırkanın sağlıklı olması için lazım gelen icraatı ifa etmekle yükümlüdür. Fırka baştabibi, hem mensup olduğu fırka kumandanına hem de kolordu baştabibine karşı sorumludur. Her bir piyade, süvari ve topçu alayında, alay kumandanının emri altında, mensubu olduğu alayın bütün sağlık hizmetlerini yürütmek üzere, rütbesi binbaşı veya kaymakam olan bir alay tabibi bulunacaktı. Alay tabibi, mensup olduğu alay kumandanına ve fırka baştabibine bağlı olacaktı. Taburların sıhhiye ve levazimat-ı sıhhiye işlerine ise rütbesi yüzbaşı olan tabur tabibi nezaret edecek. Kışlalarda revir hizmetlerini yerine getirecek olan mülazım-ı evvel rütbesine haiz tabip muavinleri, talim dönemlerinde kitaata refakat edeceklerdi (Düstur C. 3, 1330, s. 719-720, 722-723; TV, 17 Ağustos 1327, No: 913).

Askerî Sıhhiye Teşkilatı'nın yurt içi, menzil bölgesi ve hareket alanlarında bulunan sabit hastaneler, menzil hastaneleri, ordu seyyar hastaneleri ve sıhhiye depoları esas tesisleri olarak planlanırken, sıhhiye birlikleri de teşkilatın icra unsuru olarak tanımlanmıştır. Askerî doktorlar içerisinde ilk müdahale için gerekli tıbbî gereçler bulunan bir çanta taşıyacak. Sıhhiye erlerinde ise içinde basit pansuman alet ve malzemesi bulunan bir çanta ve kütükler bulunacak. Sıhhiye birliklerine yaralı ve hastaların taşınması için teskere ve teskereci erler verilecek. İhtiyaç duyulan bütün bu gereçler bir tim hâlinde karargâh ve birliklerin kadrolarında ihtiyaç ölçüsünde yer alacaktı (TSKT, 1993, s. 694).

7 Şubat 1912 tarihinde Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin görevleri yeniden tespit ve tayin edilmiştir. İstanbul ve Çanakkale civarı başta olmak üzere Osmanlı coğrafyasının tamamında mevcut askerî hastanelerdeki sağlık hizmetlerinin düzenlenmesi, Sıhhiye Dairesi'nin birinci derecede görevi sayılmıştır. Ayrıca, ülkede bulunan hastanelerin tahliyesi ve hazır bulundurulması, yeniden ihtiyat hastanelerinin teşkili bu kurumun görevleri arasında yer almıştır. Hastanelerde bulunan yaralı ve hastaların başka ile, kıtalarına veya malulen memleketlerine gönderilmesi ile tevkif hâlinde bulunan kıtaatın sıhhiye hizmetlerinin ifası Sıhhiye Dairesi'nin görevleri arasında zikredilmiştir. Sahra Sıhhiye Müfettişliğinin emir ve talimatları doğrultusunda muharip ordunun sıhhi malzemesinin ve hastanelerin sıhhi teçhizatları ile memleket ve menzil için gerekli olan nakliye araçlarının tedariki de sorumlulukları arasında sayılmıştır. Boş yataklar ve genel sağlık konularında Sahra Sıhhiye Müfettişliğini daima bilgilendirmek de Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin vazifeleri arasında yer almıştır.

Sağlık hizmetlerinde müfettişlik teşkilatına geçiş sürecinde genel karargâha tabi olarak Sahra Sıhhiye Müfettişliği kurulmuştur. Harp meydanları ve menzil mıntıklarında hareket eden ordunun, bütün sağlık hizmetlerinin idaresinden sorumlu olan Sahra Sıhhiye Müfettişleri, muharip ordunun bütün sağlık teşkilatını idaresi altında bulundurmaktaydı. İdaresi altında bulunan bölgelerde levazım konusunda, memurlar ve sağlıkla ilgili bütün sorunların çözümü işi görevleri arasında yer almaktaydı. İhtiyaç duyulan sağlık malzemelerinin temini ve sağlık personeli ile ilgili bütün sorunların Sıhhiye Dairesi tarafından çözülmesine karar verilmiştir. Ordu tabibi ile menzil tabibinin, Sahra Sıhhiye Müfettişliği ile yazılı ve şifahi münasebetlerde bulunabilecekleri ifade edilmiştir. Sahra Umûm Sıhhiye Müfettişi, daima menzil müfettişi ve şimendifer askerî baş komiseri ile irtibatla bulunarak, hasta, yaralı ve sıhhiye malzemesinin naklini temin etmesi istenmiştir. Ayrıca, ülkeye gelen yabancı Salib-i Ahmer cemiyetlerinin mevkii ve yardımları hakkındaki düzenlemeyi tanzim görevi de Umum Sıhhiye Müfettişine verilmiştir. Ancak mıntıkada yabancı Salib-i Ahmer cemiyetlerinin yardımlarına ihtiyaç olmadığına karar verir ise ülke

içerisinde sıhhiye hizmetinde istihdam edilmek üzere geçici olarak Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'nin emrine vereme yetkisi verilmiştir. Umum Sıhhiye Müfettişi, istediği anda gönderdiği sıhhiye personeli veya yardımcıları yeniden mıntıkası dâhiline alma yetkisine de sahipti.

7 Şubat 1912 tarihinde yapılan düzenleme ile ordu tabibinin görevleri de yeniden tespit edilmiştir. Ordu karargâhına tabi olacak olan ordu tabibi, ordunun sıhhiye hizmetlerini tanzim etme noktasında ordunun erkân-ı harbiye reisi tarafından askerî harekâttan haberdar edilecekti. Ordu tabibi, günlük sıhhi konular hakkında Sahra Sıhhiye Umûm Müfettişliği'ni haberdar etmekle yükümlüydü (ATASE, F: 002, 25 Kânunusani 1327). Memurlar ve sahra sıhhiyesi hakkındaki görüşünü doğrudan doğruya Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne arz edecek olan ordu tabibi, kendi ordusu dâhilinde bulunan sıhhiye memurları ve malzemesinin tanzim ve idaresinden de sorumluydu. Yapılan düzenleme, ordu tabibinin menzil tabibi ile daima irtibat hâlinde bulunmasını emreliyordu.

Yeni düzenleme, menzil tabibini, menzil mıntıkası dâhilindeki hasta ve yaralıların hastanelere yerleştirilmesi ve tedavilerini tanzim ve idare etmekle sorumlu kılıyordu. Ayrıca intaniye hastanelerinin teşkili, muharip ordu için ihtiyaç duyulan sıhhiye malzemesinin ulaştırılması da sorumluluğunda bulunuyordu. Menzil mıntikasındaki sıhhiye heyetinin düzenlenmesi ve mıntıkada bulunan kıtaatın sağlık hizmetlerinin idaresi görevleri arasında sayılıyordu. Menzil tabibi, Sahra Sıhhiye Müfettişi'nin emri altında bulunmakla birlikte ordu tabibi ile de daima münasebette bulunacaktı. Menzil mıntikasındaki nakliye memurları ve sıhhiye malzemesinin tedariki konularındaki durumu Sahra Sıhhiye Müfettişine izah edecekti. Ayrıca, yaralı ve hastaların nakliyle ilgili hususları Sahra Sıhhiye Müfettişliği'ne, müfettişliğin emri hâlinde ise Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi'ne bildirecekti (ATASE, F: 002-001, 25 Kânunusani 1327).

1 Kasım 1913 tarihinde yayımlanan nizamname ile kışlada verilecek sıhhiye hizmetleri hakkında düzenleme yapılmıştır. Kışlalarda sağlık hizmetlerinin kışlada görevli sıhhiye zabitanı, sıhhiye memurları ve sair personel tarafından verilmesine karar verilmiştir. Hastalanan efrat ve küçük zabitanın muayene için revire gitmesi, hafif hastaların merkez hastaneye gönderilmeden kışlada tedavi edilmesi uygun görülmüştür. Hastanede tedavisi bitip taburcu edildikten sonra istirahat yapmaları uygun görülen hastaların kontrollerinin kışla revirinde yapılmasına karar verilmiştir (TV, 30 Teşrinisani 1329, No: 1664). Revirde görevli sıhhiye zabitanı, muayene ettiği hastalardan merkez hastaneye sevkleri icap edenler ile askerlik hizmetini ifa edemeyecek durumda bulunanları ayırarak hastaneye sevk etme yetkisi verilmiştir.

Kışlalarda revir hizmetlerinin, birinci ve ikinci tabip ile sıhhiye personeli tarafından ifa edilmesine hükmedilmiştir. Birinci tabip revirin güvenliği ve intizamından, kışlanın sıhhi ve tıbbi hususlarından sorumlu olup, kışlada bulunan personelin sağlıkları ile ilgili alınması gereken tedbirleri kışla müdürüne teklif edecektir. İkinci tabip ise askerlerden hasta olanların muayenesi, birinci tabibin malumatı dâhilinde hastaların tedavisi ile ilgilenecektir. Ayrıca, mesuliyeti birinci tabibe ait olmak üzere hastaların kullanacağı tıbbi malzeme ve eşyanın korunması ve sıhhiye efradının talim ve eğitimi ile ilgilenecektir. Hastaların ateşlerini düzenli olarak ölçmek, tabip tarafından istenen ilaçları eczaneden tedarik etmek ve tabibin tarifi doğrultusunda hastalara düzenli olarak ilaçları vermek ikinci tabibin görevleri arasında yer almıştır. Pansuman yapmak, sargı sarmak, ağır hasta veya yaralıların nakli sırasında yanlarında bulunmak, hastaların muayenesi sırasında tabibin yanında bulunmak ikinci tabibin görevleri arasında sayılmıştır. Revir hizmeti için tayin olunan sıhhiye efradı ise revir hastalarını daima gözetim altında bulundurmakla yükümlü tutulmuştur (Düstur C. 5, 1332, s. 881-883).

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

1 Kasım 1913 tarihinde bahriye sınıfında ihtiyaç duyulan sıhhiye teşkilat ve personeli için bir düzenleme yapılmıştır. Bahriye sıhhiye sınıfı; sıhhiye neferi, onbaşısı, çavuşu, başçavuşu, sıhhiye gediklilerinden oluşturulmuştur. Sıhhiye efradının umumi idaresi, Bahriye Nezareti Dairesi'ne tabi kılınmıştır. Daire her sene donanma, hastane ve mevkilerdeki ihtiyaç duyduğu efradı tersane kumandanlığından talep edecekti. Sıhhiye efradı sefer hâlinde Cenevre Sözleşmesi uyarınca sol koluna hilal işareti olan bir pazubant takması, barış dönemlerinde ise yalnızca kırmızı hilal takması uygun görülmüştür. Sıhhiye efradı merkez hastanesi, kışla ve bahriyeye ait mevkilerde, donanmada, sıhhiye depolarında istihdam olunacaktır (Düstur C. 5, 1332, s. 876-877). Sıhhiye efradı hastalara bakacak, cerrahi operasyonlarda tabibe yardım edecek, hastaların sair hizmetlerine nezaret edecekti. Sıhhiye efradının askerlik hizmetleri sırasında sadece sıhhiye hizmetiyle mükellef oldukları, başka hizmetlerde hiçbir şekilde istihdam edilmeyecekleri ifade edilmiştir. Muvazzaflık dönemini tamamlayıp tezkere aldıklarında kendilerine sıhhiye görevinde bulduklarına dair bir belge verilmesi, bu belge ile rediflik dönemlerinde de yine sağlık hizmetlerinde kullanılmalarına karar verilmiştir (TV, 27 Teşrinisani 1329, No: 1663).

Sağlık hizmetleri sınıfında sıhhiye efradının yanı sıra, hastalara bakmak üzere askerî hasta bakıcıların bulunmasına da karar verilmiştir. Hastaların her türlü kişisel hizmetlerini görmek üzere maaşlı hasta bakıcıların istihdamı uygun bulunmuştur. İhtiyaca göre her sene kumandanlık tarafından askerî hasta bakıcı alınması, alınacak olanların ya bahriye efradı arasından veya kara efradı arasından seçilerek tedarik edilmesine hükmedilmiştir. Bu hasta bakıcıların askerî efrat gibi muameleye taabi olacakları da ifade edilmiştir (Düstur C. 5, 1332, s. 880).

I. Dünya Savaşı Yıllarında Orduda Sağlık Hizmetleri

I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ordusunu muhtemel bir tehlike karşısında hazırlama çabası içine giren Osmanlı idarecileri, ordunun sağlık hizmetleri konusunda da gerekli tedbirleri almaya başlamışlardır. 11 Ağustos 1914 tarihinde, seferberlikte orduya alınacak mükellef sivil sıhhiye memurları hakkında geçici kanun yayımlanmıştır. Kanun; mükellef (20-45 yaşları arası) tabip, eczacı ve dişçilerin seferberlik hâlinde ihtiyaç nispetinde en gençlerden başlayarak sıhhiye hizmeti için orduya alınacaklarını ifade etmekteydi. Kanuna göre mükellef tabipler orduda ihtiyat zabiti sıfatıyla, kıdemsiz yüzbaşı rütbesi ve tahsisleriyle ile istihdam edilecekti. Yüzbaşı rütbesindeki sıhhiye zabitanının sahip olduğu hakların tamamı, ihtiyat sıhhiye zabitanı için de geçerliydi. Mükellef eczacı ve diş doktorları da orduda mülazım-ı evvel rütbesi ile istihdam edilecek olup, mülazım-ı evvelin sahip olduğu bütün haklara sahip olacaklar. Barış dönemlerinde asker alma muamelesi için celp ve istihdam edilen sivil tabibe, seferde olduğu gibi tahsisat ve harcırah verileceği açıklanmıştır (TV, 1 Ağustos 1330, No: 1907; Düstur C. 6, 1334, s. 950-951).

3 Ekim 1914 tarihli "Sıhhiye Heyet-i Teftişiyesi Hakkında Nizamname" ile sıhhiye hizmetlerinin teftişi hakkında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Düzenleme ile teftiş heyetine, Osmanlı memleketi dâhilinde bulunan bütün sıhhiye hizmet ve müesseselerini, sıhhiye memurlarını, kanun ve nizamları, emirlerin tatbikini teftiş yetkisi verilmiştir. Teftişle görevli müfettişler, doğrudan doğruya sıhhiye umum müdürüne bağlı olup, her türlü talimat ve emr-i heyet-i teftişiyeye riyaseti vasıtasıyla tebliğ edeceklerdi. Teftiş heyeti kuruluş aşamasında, bir reisin idaresinde bulunmak üzere üç sınıfa ayrılıp, on üç müfettişten teşkil edilmiştir. Ayrıca, reisin maiyetinde bir teftiş heyeti kalemi bulunmasına, refakatinde de daima iki müfettişin görev ifa etmesine karar verilmiştir. Yapılan düzenleme ile bütün devlet daireleri sıhhiye müfettişlerinin vazifeleri ile ilgili istedikleri malumat ve evrakı vermekle yükümlü kılınmıştır. Sıhhiye müfettişleri müfettiş-i umûmîler, valiler, müstakil mutasarrıflıklar ve sıhhiye müdürleri tarafından lüzum görülen konu hakkında ilgili birimlere malumat vererek teftiş ve tetkik ile mükellef

tutulmuştur. Sıhhiye müfettişlerinin görev süresinin en az beş sene olmasına karar verilmiştir. Müfettişlerin vazifelerde başarılı görülen, ehliyet ve liyakati özel encümençe kabul edilenler arasından irade-i seniyye ile atanmalarına hükmedilmiştir (Düstur C. 6, 1334, s. 1306-1307; TV, 22 Eylül 1330, No: 1958).

Osmanlı Devleti'nin fiilen savaşa girdiği sırada ordunun askerî sağlık teşkilatı açısından, bazı eksikliklerine rağmen iyi durumda bulunan ordular arasında yer aldığı söylenebilir. Ordunun insan ve hayvan sağlığını koruma işinin sıhhiye ve veterinerlik teşkilatı sorumluluğunda bulunduğu, ordu sağlık hizmetlerinin en üst yönetim biriminin Harbiye Nezareti Sağlık Dairesi olduğu bir teşkilat yapısı vardı. Her orduda tabip koorgeneral rütbesinde bir müfettiş, her kolorduda da tabip albay rütbesinde bir başhekim bulunuyordu. Ayrıca, her alaya tabip yarbay veya binbaşı rütbesinde bir hekim, her taburda yüzbaşı veya üsteğmen rütbesinde bir tabip mevcuttu. Sıhhiye ve veteriner sınıfları kadrosunda; tabip, cerrah, eczacı, diş hekimi, kimyager, veteriner ve hasta bakıcılar yer alıyordu (Uçar, 2012, s. 114). Savaşı yıllarında hem Harbiye Nezareti'nde hem de ordularda bulunan sıhhiye sınıfı subay ve erlerinin teşkilattaki bağlantı durumlarında ortaya çıkan ihtiyaca binaen bazı değişiklikler yapıldı. Harbiye Nezareti teşkilatında ve ordularda bağımsız sıhhiye daireleri teşkil edilirken ordu, kolordu, tümen ve alay baştabiplikleri oluşturuldu. Yapılan düzenleme ile sıhhiye daireleri Harbiye Nezareti'ne, sıhhiye birlikleri baştabipliğe ve fennî işler bakımından da amirlerine bağlanırken, idari bakımdan bağlı oldukları kıtaların komutanlarına tabi kılındılar (TSKT, 1996, s. 150).

Birçok cephede savaşın devam ettiği sırada, sıhhiye personeline duyulan ihtiyaç üzerine 10 Haziran 1915 tarihinde diplomasız cerrah ve eczacıların da orduda istihdamları hakkında geçici kanun çıkartılmıştır. Bu geçici kanun 19 Şubat 1917 tarihinde kanun olarak yeniden yayınlanmıştır. Kanun, on beş seneyi doldurmadan askerlik hizmetinden istifa eden veya emekliye sevk edilen cerrah ve eczacıların orduda alınarak kıdemli küçük zabıt ve çavuş rütbesi ile istihdamlarını öngörüyordu. On beş seneyi doldurduktan sonra ordudan ayrılmış olanlar ise askerlik hizmetinden istisna tutularak ihtiyat zabitanı gibi muameleye tabi tutulacaklarını ifade ediyordu (TV, 4 Haziran 1331, No: 2205; Düstur C. 7, 1336, s. 620).

Orduda sağlık personeline olan ihtiyacın iyice artması üzerine 1917 yılında, sıhhiye talebelerinin de askere alınması gündeme gelmiştir. Çıkartılan kanunla Askerî Tıbbiye ve Tıp Fakültesi, Mülkiye Mekteb-i Tıbbiyesi ve yabancı ülkelerde tahsil görerek Osmanlı ülkesinde görev yapabilmek için imtihana girmiş olan sıhhiye mensuplarının seferde ihtiyaç hâlinde askerî sıhhiye hizmetine alınmasına karar verilmiştir (Düstur C. 9, 1928, s. 590). Yapılan düzenleme ile yukarıda ifade edilen okulların son sınıf öğrencileri ve yabancı ülkelerde eğitim görmüş olanlardan henüz sınava girmemiş olanların, sıhhiye zabıt vekili kadrosunda bulunmaları uygun görülmüştür. İfade edilen okulların dördüncü ve üçüncü sınıf öğrencileri ile eczacı ve dişçi mektepleri son sınıf öğrencileri başçavuş muavini rütbesine muadil sıhhiye zabıt aday, ikinci ve birinci sınıf öğrencileri ise mektepte okuma ihtimalinin kalmaması hâlinde çavuş rütbesine muadil sıhhiye zabıt aday olarak merkez sıhhiye müesseselerinde istihdamlarına karar verilmiştir. Bunlardan askerî okul öğrencisi olanların muvazzaf, diğerlerinin ise ihtiyat sınıfında yer almaları uygun görülmüştür (MMZC, 1991, s. 1043-1044; TV, 17 Nisan 1333, No: 2856).

Sıhhiye zabıt vekilleri ile adaylarından istihdam edildikleri yerlerde liyakat ve üstün başarı gösterenler, en büyük sıhhiye amiri veya kumandanları tarafından mezuniyet tarihinden altı ay sonra sıhhiye mülazım-ı sânilliğine tayin edilebilmesine imkân tanınmıştır. Sıhhiye zabıt adaylarından son sınıfta olanlar ise talimgâha katılmalarından yedi ay sonra sıhhiye zabıt vekilliğine ve bundan altı ay sonra da sıhhiye mülazım-ı sânilliğine atanabileceklerdi (MAZC, 1990, s. 761). Çavuş rütbesiyle (yani ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri) katılanlar talimgâha katılmalarından on üç ay sonra sıhhiye zabıt

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

vekilliğine terfi edeceklerdi. 1917'de yapılan düzenlemeye göre ihtiyaca binaen seferberlikte orduda istihdam edilen muvazzaf sıhhiye zabitan adayları, okulda buldukları sınıf maaşının aynısını alacaklardı. İhtiyat sınıfında bulunanlar ise, orduda istihdam oldukça veya eğitim amacıyla mekteplere alındıkları sürece muadili oldukları muvazzaf sıhhiye zabitan adaylarının aldıkları maaşı alacaktı. Muvazzaf ve ihtiyat sıhhiye zabitan adaylarına talimgâhta veya mektepte buldukları müddetçe bir nefer tayini verilecekti. Sıhhiye zabıt vekillerinin tahsisleri diğer sınıflardaki zabıt vekilleri ile aynı olacaktı (MMZC, 1991, s. 1043-1044; MAZC, 1990, s. 761; Düstur C. 9, 1928, s. 591).

Osmanlı ordusunun I. Dünya Savaşı için seferber ettiği asker sayısı bir milyondan fazlayken, savaşın başında ordudaki doktor sayısı bin altmıştı (Erkoç, 2001, s. 74). Beş cephede savaşan Osmanlı ordusunda, sorun sadece doktor sayısının yetersizliği ile de sınırlı değildi. Merkeze olan uzaklıkları oranında cephelerde, sağlık hizmetleri ve koruyucu sağlık hizmetlerinde yaşanan sorunlar katlanıyordu. Sağlık sisteminin en iyi işlediği cephe olan Çanakkale Cephesi'nde bile çoğu tümen hastanesi olmak üzere 52 hastane, 8'de vapur hastanesi bulunuyordu (Aydın, 2001, s. 157-164). Bu cephede her piyade tümeninin kadrosunda bir sıhhiye bölüğü ve bir sahra hastanesi mevcuttu. Ayrıca, ileri bölge tesislerinin gerisindeki Güney Trakya kasabalarında 11.080 yatak kapasiteli 22 bölge hastanesinin yanı sıra 1.600 ilave yatak kapasiteli 4 hastane daha vardı. Sıhhiye ikmal depoları ordunun yaralı ve hastaları için destek sistemini ikmal ediyordu (Erickson, 2009, s. 98).

Bütün çabalara rağmen başkente çok yakın olan Çanakkale Cephesi'nde bile sağlık personeli, tesisleri ve tıbbi malzeme eksiklikleri ciddi boyutlardaydı. İhtiyaçların ülke içerisinde karşılanamaması üzerine hükümet, sağlık alanındaki açığı müttefiki olan devletlerden karşılama yoluna gitti. Bu çerçevede 1916 yılı sonlarına doğru Avusturyalı doktor ve sağlık ekipleri Suriye bölgesine gelerek sağlık hizmeti icra etmeye başladılar. 1917 yılı sonbaharında ise İstanbul Şişli'de 100 yataklı Avusturya-Macaristan İhtiyat Hastanesi kurulmuştu. Beyoğlu'nda bulunan İlk Yardım Hastanesi de İhtiyat Hastanesi'nin hafif yaralıları kısmı olarak kullanılmıştır. Filistin bölgesindeki Osmanlı ordularının geri çekilmesi üzerine, Avusturyalı sağlık ekipleri de orduyla birlikte geri çekildiler. Filistin bölgesinde bulunan İhtiyat Hastanesi Şam'a, nekahet hasta yurdu Zahle'ye, seyyar hastane de Afule'ye nakledilmiştir. 1917 yılı Aralık ayında iki Avusturya-Macaristan sahra hastanesi Suriye'ye getirilmiştir. 1918'e gelindiğinde Avusturya-Macaristan sahra hastaneleri, Tull Kerim ve Anepta'da, ihtiyat hastanesi Şam'da bulunmaktaydı. Ayrıca, Dera'da bir seyyar hastane, Lübnan'da da bir nekahet yurdu aktif hâldeyken, Diyarbakır'da bulunan Avusturya-Macaristan ihtiyat hastanesi, otomobil kollarının Suriye'ye kaydırılması üzerine kapatılmıştır (Pomiankowski, 1990, s. 234-235, 283, 353). Genel olarak bakıldığında I. Dünya Savaşı yıllarında bütün çabalara rağmen bazı nedenlerden dolayı ordunun sağlık hizmetlerinin yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Savaşta verilen kayıpların yüzde 50'sinin sağlık hizmetlerinin yetersizliğinden kaynaklandığı söylenmektedir (TSKT, 1996, s. 282-283).

Orduda Kullanılan Hayvanların Sağlık Hizmetleri

Orduda kullanılan hayvanlar, ordunun savaş gücünü doğrudan etkileyen unsurlardan birisidir. Bu hayvanların sağlıklarının korunması, iyi beslenerek muharebe güçlerinin artırılması, muharebelerde yaralanan ve hastalanan hayvanların tedavisi gibi hususların tamamından baytar sınıfı sorumludur. II. Meşrutiyet dönemi öncesi baytar sınıfı, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi bünyesinde yer alıyor, teşkilat şemasında ayrı bir baytar dairesi bulunmuyordu (Kayabalı vd. 1973; TSKT, 1996, s. 149). Sıhhiye Dairesi bünyesinde yer alan hayvan sağlığı teşkilatında veteriner, tabip, eczacılar ve yardımcı personeller bulunuyordu (TSKT, 1993, s. 696).

10 Mart 1909'da Meclis-i Mebusan'da kabul edilen "Memurin-i Sıhhiye-i Askerîye Nizamnamesi" ile efradın sıhhiye hizmetlerinin yanı sıra orduda kullanılan hayvanların sağlık hizmetleri de düzenlenmiştir. Yapılan bu düzenlemeyle teşkilatta yer alacak muhtelif baytar sınıfının meratip, unvan ve istihdam mahalleri ile askeriyedeki görev rütbeleri şu şekilde belirlenmiştir (Balkan Harbi, 1993, s. 80):

Baytar Müfettişi: Tuğgeneral (Mirliva) rütbesine sahip olacak olan Baytar Müfettişi, Umur-u Baytariye Komisyonu Reisi ve aynı zamanda Süvari Dairesi İkinci Şubesinin Müdürü olmuştur.

Ordu Ser-Baytarı: Albay (Miralay) rütbesine haiz olacak olan ordu ser-baytarı, Ordu-yı Hümayunlar Ser-Baytarı, Umur-u Baytariye Fen Komisyonu ile Ceride-i Tıbbiye ve tercüme kısmında iki üye, Süvari Dairesi İkinci Şube Müdür Muavini görevlerini ifa edecektir.

Alay Ser-Baytarı: rütbesi Yarbay (Kaymakam) olan alay ser-baytarı, Müstakil Fırkalar Ser-Baytarı olacak, ordu merkezindeki hayvan hastaneleri baytar-ı evveli, süvari ve topçu alaylarının, Dersaadet İtfaiye Alayı'nın Ser-Baytarı gibi görevleri uhdesinde bulunduracaktır.

Alay Baytarı: Binbaşı rütbesinde bulunacak olan alay baytarı, süvari, topçu ve nakliye taburları ser-baytarı, Umur-u Baytariye Komisyonu'nda üç alay baytarı üye olarak yer alacak. Ayrıca, Levazım Dairesi Üçüncü Şubesine baytar olarak bir alay baytarı verilecektir.

Alay Baytar Muavini: Kıdemli Yüzbaşı (Kolağası) rütbesinde bulunacak olan alay baytar muavini, süvari ve topçu alaylarının, Dersaadet İtfaiye Alayı'nın, süvari topçu taburu ile nakliye taburunun diğer birer baytarı konumunda olacaktır.

Baytar: Yüzbaşı rütbesine sahip olan baytarlardan, Cebel Topçu Taburunda bir, ordu merkezlerindeki hayvan hastanelerinde iki baytar istihdam edilecek. Umur-u Baytariye Komisyonu'nda bir baytar üye yer alacaktır. Ordu merkezlerindeki hayvan hastanelerinde görevli baytarlar, aynı zamanda Ordu Nalbant Mektepleri muallimlikleri de yapacaklardır.

Baytar Namzedi: Üsteğmen (Mülazım-ı Evvel) rütbesine sahip olan baytar namzetleri, Baytar Mektebi'nde eğitim ve amaliyat faaliyetlerinde bulunacaklardı (MMZC, 1982, s. 448-449).

Bir taraftan orduda baytar hizmetlerinin planlı bir şekilde yürütülebilmesi için teşkilatlanma yapılırken bir taraftan da ihtiyaç duyulan personelin yetiştirilmesi için çalışmalara girişilmiştir. Bu düşünceden hareketle ihtiyaç duyulan baytar muavinlerini yetiştirmek üzere 15 Ekim 1910 tarihinde "Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi" açılmıştır. İki yıllık bir eğitim süresine sahip olan bu mektebe, taşra idadîlerinin 5., İstanbul İdadîlerinin 2. sınıfını bitirenlerin sınavsız, özel okul ve rüştiye mezunlarının sınavla girmeleri uygun bulunmuştur. Bu mektepten mezun olacaklara memuriyetteyken askerlikten muaf olma hakkı da tanınmıştır. İlk mezunlarını 1912 yılında veren mektebin, 1913-1914 öğretim yılında "Muavin-i Baytar Mektebi" adını alarak öğretime başlayacağı ifade edilmişse de, yine eski ismiyle eğitime devam etmiştir (Ergün, 1996, s. 352-353). İstanbul'da bulunan Askerî Baytar Mektebi, Baytar Müfettiş-i Umûmîliği'ne bağlı olduğundan teftiş ve idaresi burada bulunan ordu kumandanlığı tarafından icra edilmekteydi (Tanin, 16 Nisan 1327, No: 954).

Ordularda bulunacak baytar sıhhiye heyetinin görev ve yetkileri 11 Temmuz 1911 tarihinde yayımlanan "Askerî Teşkilat Sıhhiye-i Baytariyye Nizamnamesi" ile yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenleme ordunun baytar heyetinin zabıt rütbesine haiz tabip baytar ve eczacılardan oluşmasını öngörmekteydi (Düstur C. 3, 1330, s. 643). Ordu baytar

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

heyetinin başında, doğrudan Harbiye Nezaretine tabii olan liva rütbesinde “Umur-ı Sıhhiye-i Baytariyye Müfettiş-i Umûmîsi” unvanına sahip bir tabip baytar bulunmasına karar verilmiştir. Nizamnameye göre, her kolorduda binbaşı veya miralay rütbesinde bir kolordu ser-baytarı, her müstakil fırkada binbaşı veya kaymakam rütbesinde bir fırka ser-baytarı bulunacaktı. Nizamname her topçu alayına binbaşı veya kaymakam rütbesinde bir ser-baytar tayini öngörmekteydi. Bu ser-baytar aynı zamanda topçu alayının birinci taburunun baytarı olacağından, bu tabura bir mülazım-ı evvel baytar muavini tayin edilirken, diğer taburların her birine, yüzbaşı rütbesinde bir baytar atanacaktı. Süvari alaylarının ser-baytarı binbaşı veya kaymakam rütbesinde olup, maiyetine bir yüzbaşı ve bir mülazım rütbesinde iki baytar tayin olunacaktı. Nizamname, nizamiye taburlarıyla alaylara bağlı mitralyöz hayvanlarına bakmak üzere üç nizamiye piyade alayına yüzbaşı rütbesinde bir baytar, nakliye taburlarına ise biri kıdemli olmak üzere yüzbaşı rütbesinde ikişer baytar verilmesini öngörmekteydi. Maiyet-i Seniyye ve Mekteb-i Harbiye Numune Bölüğü'ne yüzbaşı rütbesinde bir baytar, estersüvar - katıra binen süvari- taburlarına birer ve mevkiî müstahkeme ile remont alaylarına lüzumu kadar baytar tayin edilecekti. Ordunun ihtiyacı olan baytarlar, askerî baytar mektebinden diplomasını almış tabip askerî baytarlar ile askerlik hizmetini ifa etmek üzere orduya katılmış olan baytar mektebi mezunlarından temin edilecekti. İhtiyaç hâlinde bir yıllık muvazzaflık hizmetini tamamlamış sivil tabip baytarlardan yapılan istihdamla baytar açığı kapatılacaktı (TV, 21 Temmuz 1327, No: 890; Düstur, C. 3, 1330, s. 645).

11 Temmuz 1911 tarihli “Askerî Teşkilat Sıhhiye-i Baytariyye Nizamnamesi” seferberlik hâlinde her kolordu ve tümende birer beygir deposu kurulmasını da öngörüyordu. Depolar için gerekli olan malzemenin barış dönemlerinde tedarik edilerek İstanbul ve Selanik'teki Veteriner Eşya Depolarında saklanmasını, seferberliğin ilanıyla birlikte bu eşyaların ilgili oldukları kuruluşlar emrine gönderilmesini istiyordu. Kurulacak olan hayvan depolarının asıl görevi, hasta hayvanları tedavi etmek olarak ifade edilmişse de, orduda yeteri miktarda yedek hayvan bulunduğu hâllerde, yurt içinden veya menzil bölgelerinden toplanan hayvanların seyyar birliklere sevk edilinceye kadar bu depolarda muhafaza edilmesi bir başka göreviydi (TSKT, 1993, s. 697).

Birinci Dünya Savaşı'na gidilen süreçte her türlü ihtimale karşı hazırlıklı olmak amacıyla bazı tedbirler alınmaya başlanmıştır. 24 Ağustos 1914 tarihli geçici kanunla seferberlik hâlinde orduya alınacak sivil baytar ve baytar muavinleriyle ilgili yeni bir düzenleme yapılmıştır. Düzenleme ile askerlik mükellefiyetine tabi 20-45 yaş arası Mülkiye Baytar Mektebi mezunlarının tabip baytar olarak, Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi mezunu olanların ise muavin baytar olarak orduya alınmasına karar verilmiştir. Ayrıca, seferberlik hâlinde ihtiyat olarakta askerlik mükellefiyeti yaşını geçmiş olanların, en gençlerinden başlamak üzere ihtiyaca göre baytarlık hizmeti için orduda kıdemsiz yüzbaşı rütbesi ve tahsisleri ile istihdamı kabul edilmiştir. Mükellef muavin baytarların ise mülazım-ı sâni rütbesiyle ve mülazım-ı sâni hukukunun tamamına sahip olarak orduda istihdamına karar verilmiştir (TV, 16 Ağustos 1330, No: 1919; Düstur, C. 6, 1334, s. 1035).

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde artan baytar ihtiyacını karşılamak üzere, 15 Şubat 1917 tarihinde “Seferberlikte Orduya Alınan Mükellef Sivil Baytar Memurları ile Muavin Baytar Mektebi Mezunu Hakkında Kanun” çıkartılmıştır. Kanun, askerlik mükellefiyeti yaşlarında bulunan Mülkiye Baytar Mektebi mezunu tabip baytar ile Tatbikat-ı Baytariyye Mektebi'nden mezun muavin baytarların ordu baytarlığı hizmetine alınmasını gündeme getirmiştir. Ordu hizmetine alınacak olan muavin baytarların, ihtiyat sıhhiye baytarı sıfatı ile ve kıdemsiz yüzbaşı rütbesinde istihdam edilen baytar zabitanının haiz olduğu hakların tamamına sahip olmaları uygun görülmüştür. Ayrıca, çıkartılan bu kanunla 24 Ağustos 1914 tarihli geçici kanun yürürlükten kaldırılmıştır (Düstur, C. 9, 1928, s. 158; TV, 7 Şubat 1332, No: 2800).

Orduda sıhhiye ve baytara duyulan acil ihtiyaç nedeniyle 1917'de çıkartılan kanunla, sıhhiye öğrencilerinin de istihdamına karar verilmiştir. Kanun askerî ve mülkî baytar mektepleri ile muavin baytar mektebi öğrencilerinin orduda istihdamını gündeme getirmiştir. Bu kanun, yabancı ülkelerde eğitim gördükten sonra ülkeye dönüp imtihana tabi tutulmuş olan baytarların, seferberlik hâlinde ihtiyaç hâsıl olması durumunda askerî hizmete alınmalarını da içeriyordu. Askerî ve mülkî baytar mekteplerinin son sınıf öğrencileri ile yabancı ülkelerde eğitimini tamamlamış, ancak Osmanlı'da çalışmak üzere imtihana girmemiş olanların baytar zabıt vekili olarak, baytar mektepleri dördüncü ve üçüncü sınıf öğrencilerinin baytar zabıt adayı olarak istihdamlarını ifade ediyordu (MAZC, 1990, s. 761; Düstur, C. 9, 1928, s. 590). Baytar mektebi, ikinci ve birinci sınıf öğrencilerinden tahsil imkânı kalmayanların, zabıt baytar adayı olarak merkez müesseselerde istihdamlarına karar verilmiştir. Bunlardan askerî mektep öğrencisi olanların muvazzaf, diğerlerinin ise ihtiyat sınıfına alınması kararlaştırılmıştır (MMZC, 1991, s. 1043-1044; TV, 17 Nisan 1333, No: 2856).

Öğrenci iken ordu hizmetine alınan baytar zabıt vekili adaylarından liyakat, iktidar ve kişilikleri yönünden uygun bulunanlar, mahallerinin en büyük sıhhiye amiri veya kumandanlarınca mezuniyet tarihlerine tekabül eden tarihten altı ay sonra baytar mülazım-ı sânisini olarak atanabilecekti. Baytar zabıt adaylarından son sınıfta olanlar ise talimgâha katılmalarından yedi ay sonra baytar zabıt vekilliğine ve bundan altı ay sonra da baytar mülazım-ı sânilisine yükseltilecekti. Çavuş rütbesiyle (yani baytar mektebi ikinci ve üçüncü sınıf öğrencileri) katılanlar, talimgaha katılmalarından on üç ay sonra baytar zabıt vekilliğine terfi edecekti (MAZC, 1990, s. 761; Düstur, C. 9, 1928, s. 591).

Seferberlikte orduda istihdam edilen muvazzaf baytar zabıt adayları, okulda buldukları sınıf maaşının aynısını alacaktı. İhtiyat sınıfında bulunanlar ise, orduda istihdam olundukça ve eğitim amacıyla mekteplere devam ettikleri sürece, muadili oldukları muvazzaf baytar zabıt adayları ile aynı maaşı alacaklardı. Muvazzaf ve ihtiyat baytar zabitan adaylarına talimgâhta ve mektepte buldukları müddetçe bir nefer tayini verilecekti. Baytar zabıt vekillerinin tahsisleri diğer sınıflardaki zabıt vekillerinin muadili olarak kabul edilmiştir (MMZC, 1991, s. 1043-1044; Düstur, C. 9, 1928, s. 591). Yapılan bütün bu düzenlemelerle seferberlik sırasında orduda kullanılan hayvanların sağlık ve tedavi hizmetleri karşılanmaya çalışılmıştır. Orduda istihdam edilecek olan baytar heyetinin de hakları yönünden madur edilmemesi için çaba sarf edilmiştir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde modern tıbbın uygulanmaya başlandığı 1827 yılından itibaren, tıp biliminde ve askerî sağlık hizmetlerindeki gelişmelere paralel olarak ordu sağlık hizmetlerinde düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Ordu sağlık hizmetleri alanında yapılan düzenlemelerin yetersizliği savaş sırasında ortaya çıktıkça yeni düzenlemeler yapılmış, düzenlemeler yeterli seviyede olmadığından sorunlar hep devam etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk ele alınan konu ordunun ıslahı meselesi olmuştur. Ordu ıslahı meselesi bir bütün olarak ele alındığından aynı zamanda ordunun sağlık hizmetleri meselesi de çağdaş bir teşkilat yapısına kavuşturulmaya çalışılmıştır. Özellikle bu dönemde Tıp Mektebi başkanlığı görevinde bulunan Cemil Topuzlu'nun gayretleriyle önemli adımlar atılmıştır. Askerî ve Mülki Tıbbiye, Tıp Fakültesi adı altında birleştirilirken bağlı hastaneler modern bir görüntüye kavuşturulmuştur. Yatak sayısı artırılan bağlı hastaneler tıbbi araç gereç yönünden zenginleştirilmiştir. 1909 yılında kabul edilen Memurin-i Sıhhiye-i Askerîye Nizamnamesi ile orduda bulunan efradın ve hayvanların sağlık hizmetlerine dair önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1910'da yayımlanan Teşkilat-ı Sıhhiye-i Askerîye Nizamnamesi ile Osmanlı Ordusu'nun sağlık hizmetleri, köklü bir değişiklikle yeniden teşkilatlandırılmıştır. 1910 yılında Osmanlı Ordusunda müfettişlik teşkilatına geçilince, her orduda sağlık hizmetlerinin idaresinden sorumlu olmak üzere

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

Ordu Sıhhiye Müfettişleri tayin edilmiştir. Harp meydanları ve menzil mıntıklarında hareket eden ordunun, bütün sağlık hizmetlerini idare etmek üzere Sahra Sıhhiye Müfettişleri tayin edilmiştir. Ordularda bulunacak baytar heyetinin görev ve yetkileri 1911 yılı Temmuz ayında yayımlanan Askerî Teşkilat Sıhhiye-i Baytariyye Nizamnamesi ile güçlü bir teşkilat yapısına kavuşturulmuştur. Ordunun ihtiyacı olan sağlık personelini ve baytarları yetiştirmek üzere okullar açılmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde ordunun sağlık hizmetlerini modernleştirme mücadelesi önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak girişilen ıslah ve yapılandırma çalışmaları Balkan ve I. Dünya Harbi, maddi imkânsızlıklar gibi nedenlerle tamamlanamamış, yarım kalmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ordunun sağlık hizmetlerinde ortaya çıkan aksaklıklar, bu alandaki sorunları ortaya koymuştur. Ancak her şeye rağmen I. Dünya Savaşı sırasında ordunun sağlık sisteminin en alt kademededen en üst düzeye kadar sıhhiye personelinin sevk ve idaresine verilmiş olması, gerekli kararların derhal alınarak uygulamaya konulmasını sağlamıştır. Savaşın olağanüstü şartlarında, bütün olumsuzluklara ve eksikliklere rağmen alınan kararların tereddütsüzce uygulanması birçok sorunun çözümüne katkı sağlamıştır. Bu da savaşın sonuna kadar ordunun sağlık hizmetlerinin ağır aksak da olsa ifasına imkân tanımıştır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra ordunun sağlık hizmetleri, II. Meşrutiyet döneminde atılan sağlam temeller üzerinde daha güçlü bir yapıya kavuşmuştur.

KAYNAKÇA

- AYDIN, A. (2001) "Çanakkale Savaşları Sırasında Harp Hastaneleri ve Balıkesir ile Kazalarında Harp Hastaneleri". *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*. İstanbul: Yüce Yayınları. 10: 156-174.
- Balkan Harbi (1912-1913)* (1993). C. I. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi.
- ERGİN, O. (1977). *Türk Maarif Tarihi*. C. I-IV. İstanbul: Eser Matbaası.
- ERGÜN, M. (1996). *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.
- ERİCKSON, J. E. (2009). *1. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu – Çanakkale, Kut'ül Amare ve Filistin Cephesi*. (çev. K. Bağrıaçık). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ERKOÇ, Ş. – A. KAZANCIGİL (2001). "Osmanlı Ordusunda I. Dünya Savaşı'nda 3 Teşrinisani 1330 - 3 Nisan 1333 Tarihleri Arasında (1914-1917) Şehit Olan Sağlık Subaylarının Listesi". *Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*. İstanbul: Yüce Yayınları. 10: 74.
- KAYABALI, İ. – C. ARSLANOĞLU (1973). "Veteriner Sınıfı". *Türk Kültürü, Kara Kuvvetleri Özel Sayısı*. CXXXII/11: 1545.
- ÖZBAY, K. (1976). *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askerî Hastaneler*. C. I. İstanbul.
- POMIANKOWSKI, J. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü (1914-1918 I. Dünya Savaşı)*. (çev. Kemal Turan). İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- ŞAHİN, T. (1988). *Öncesi ve Sonrasıyla 93 Harbi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- ŞAKİR, Z. (1957). *Tanzimat Devrinden Sonra, Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*. İstanbul: Çeltüt Matbaası.
- TOPUZLU, C. (1982). *80 Yıllık Hatıralarım*. (hzl. H. Hatemi - A. Kazancıgil), İstanbul: Arma Yayınları.

- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi* (1996). C. III. 6. Kısım. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi Osmanlı Devri (1912-1913)* (1993). C. III. 2. Kısım. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.
- UÇAR, M. - S. DENİZ (2012). "Türk Tarihinde Askeri Sağlık Hizmetleri". *TAF Preventive Medicine Bulletin*. XI/1: 103-118.
- UZEL, İ. (1989). "İkinci Meşrutiyet Döneminde (1908-1918), Osmanlı Ordusunda Sağlık Hizmetleri". *Dördüncü Askerî Tarih Semineri*. Ankara: Genelkurmay ATASE Arşivi Yayınları: 208-209.

Arşiv Belgeleri ve Gazeteler

- ATASE Arşivi, Balkan Harbi (BLH)*, K: 361, D: 34 F: 002, 25 Kânunusani 1327.
BLH, K: 361, D: 34, F: 002-001, 25 Kânunusani 1327.
- BOA, Dâhiliye İdari (DH. İD)*, D: 158/2, Dâhiliye Giden No: 6346, 13 Şubat 1326.
DH. İD. D: 158, V: 2, No: 2779, 8 Şubat 1326.
- Devlet-i Aliye-i Osmaniyye Ordusu'nun Teşkilât-ı Esâsiyye Nizamnamesi* (1326). Matbaa-i Askeriyye, İstanbul.
- Düstur* (1330). Tertib-i Sani, C. II, 1 Teşrinisani 1325-31 Teşrinievvel 1326, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet.
(1330). Tertib-i Sani, C. III, 1 Teşrinisani 1326-1 Teşrinievvel 1327, Matbaa-i Osmanî, Dersaadet.
(1332). Tertib-i Sani, C. V, Teşrinisani 1328-31 Teşrinievvel 1329, Matbaa-i Amire, Dersaadet.
(1334). Tertib-i Sani, C. VI, 1 Teşrinisani 1329-31 Teşrinievvel 1330, Matbaa-i Amire, Dersaadet.
(1336). Tertib-i Sani, C. VII, 1 Teşrinisani 1330-31 Teşrinievvel 1331, Matbaa-i Amire, Dersaadet.
(1928). Tertib-i Sani, C. IX, Evkaf Matbaası, İstanbul.
- Meclis-i Âyân Zabıt Ceridesi (MAZC)* (1990). C. II, Dvr. 3, TBMM Basımevi, Ankara.
- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)* (1982). C. I, Dvr. 1, TBMM Basımevi, Ankara.
(1985). C. I, Dvr. 2, TBMM Basımevi, Ankara.
(1985). C. II, Dvr. 2, TBMM Basımevi, Ankara.
(1991). C. III, Dvr. 3, TBMM Basımevi, Ankara.
- Salname-i Askerî* (1324). Matbaa-i Askerî, Dersaadet.
- Takvim-i Vekâyi (TV)*. 16 Şevval 1284, No: 924.
3 Teşrinisani 1326, No: 675.
4 Teşrinisani 1326, No: 676.
5 Teşrinisani 1326, No: 677.
21 Temmuz 1327, No: 890.

II. Meşrutiyet Döneminde Ordunun Sağlık Hizmetlerini Yapılandırma Çabaları

17 Ağustos 1327, No: 913.

27 Teşrinisani 1329, No: 1663.

30 Teşrinisani 1329, No: 1664.

1 Ağustos 1330, No:1907.

16 Ağustos 1330, No: 1919.

22 Eylül 1330, No:1958.

4 Haziran 1331, No: 2205.

7 Şubat 1332 , No: 2800.

13 Şubat 1332, No: 2806.

17 Nisan 1333, No: 2856.

Tanin, 16 Nisan 1327, No: 954.